

УДК 336.5

JEL classification: I38, L31, O35, R58

Тетяна ШАПОВАЛОВА

кандидат економічних наук,
доцент,
кафедра соціології та соціальної роботи,
Національний університет «Львівська
політехніка», Україна
E-mail: gg39358@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-2535-867X
<https://publons.com/researcher/3770408>

Софія ЗАРИШНЮК

кафедра соціології та соціальної роботи,
Національний університет «Львівська
політехніка», Україна
E-mail: s.zaryshniuk@gmail.com

© Тетяна Шаповалова, Софія Заришнюк, 2022

Отримано: 06.01.2022 р.
Прорецензовано: 17.01.2022 р.
Рекомендовано до друку: 26.01.2022 р.
Опубліковано: 26.01.2022 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

Тетяна Шаповалова (Україна)
Софія Заришнюк (Україна)

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ ВІД НЕЩАСНИХ ВИПАДКІВ НА ВИРОБНИЦТВІ ТА ПРОФЕСІЙНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ В УКРАЇНІ

АНОТАЦІЯ

Вступ. Соціально-економічним рушієм державних перетворень, зростання та прогресу є активне трудове населення, яке кожного дня, працюючи, підтримує економічний потенціал країни. Важливо розуміти, що безпека громадян, зокрема на робочих місцях, повинна бути однією із пріоритетних цілей державної політики. Саме для виконання даної цілі покликана державна система соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, яка спрямована на уникнення страхових випадків на робочих місцях, а також забезпечити життєдіяльність громадян, які вже потрапили під вплив небезпечного виробничого фактору. Фактор збільшення кількості страхових випадків, зокрема смертельних, породжує потребу реформування функцій Фонду соціального страхування, адже кількісні показники вказують на їх суттєвих недоліках у деяких областях, та загалом недостатню ефективність в умовах функціонування українських підприємств, установ та організацій різних форм власності та напрямків діяльності. Виходячи із зазначеного виникає потреба у дослідженні усіх аспектів провадження даної системи, а також визначення її недоліків із подальшою перспективою реформування, зокрема шляхом запозичення та використання міжнародних стандартів здійснення соціального страхування від нещасних випадків та професійних захворювань.

Метою статті є аналіз сутності системи соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань насамперед, страхових виплат та превентивних заходів, запропонувати організаційно правові шляхи реформування функцій Фонду соціального страхування.

Результати. Встановлено, що національна система соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань та Фонд соціального страхування, як інституція, яка виконує функції попередження та фінансування страхових випадків на виробництві потребує реформування, що повинно стати одним із пріоритетних завдань соціально-економічної політики в Україні. Розглянуто основні недоліки української системи страхування від нещасних випадків, а також запропоновано шляхи її удосконалення, зокрема шляхом впровадження міжнародних стандартів управління системою страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань.

Шаповалова Т., Заришнюк С. Організаційно-правові засади реформування системи соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань в Україні. *Економічний аналіз*. 2022. Том 32. № 1. С. 219-225.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2022.01.219>

Ключові слова: система соціального страхування; нещасний випадок на виробництві; професійне захворювання.

UDC 336.5

JEL classification: I38, L31, O35, R58

Tetiana SHAPOVALOVA

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Sociology and Social Work,
Lviv Polytechnic National University, Ukraine
E-mail: gg39358@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-2535-867X
<https://publons.com/researcher/3770408/>

Sofiiia ZARYSHNIUK

Department of Sociology and Social Work,
Lviv Polytechnic National University, Ukraine
E-mail: s.zaryshniuk@gmail.com

© Tetiana Shapovalova, Sofiiia Zaryshniuk, 2022

Received: 06.01.2022

Revised: 17.01.2022

Accepted: 26.01.2022

Online publication date: 26.01.2022

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Tetiana Shapovalova (Ukraine)
Sofiiia Zaryshniuk (Ukraine)

ORGANIZATIONAL AND LEGAL BASES OF REFORMING THE SYSTEM OF SOCIAL INSURANCE AGAINST ACCIDENTS IN PRODUCTION AND PROFESSIONAL DISEASES IN UKRAINE

ABSTRACT

Introduction. The socio-economic engine of state transformation, growth and progress is the active working population, which every day, working, supports the economic potential of the country. It is important to understand that the safety of citizens, especially in the workplace, should be one of the priority goals of public policy. To achieve this goal, the state system of social insurance against accidents at work and occupational diseases, which aims to avoid insurance in the workplace, as well as to ensure the livelihood of citizens who have already been exposed to dangerous production factors.

The increase in the number of insured events, including fatal ones, necessitates reforming the functions of the Social Insurance Fund, as quantitative indicators indicate their significant shortcomings in some areas and general inefficiency. Ukrainian enterprises, institutions and organizations of various forms of ownership and activities.

Based on this, there is a need to study all aspects of the system, as well as identify its shortcomings with further prospects for reform, in particular by borrowing and using international standards for social insurance against accidents and occupational diseases.

The aim of the article is to analyze the essence of the social insurance system against accidents at work and occupational diseases in the first place, insurance benefits and preventive measures, to propose organizational and legal ways to reform the functions of the Social Insurance Fund.

Results. It is established that the national system of social insurance against accidents at work and occupational diseases and the Social Insurance Fund, as an institution that performs the functions of prevention and financing of accidents at work, needs reform, which should be one of the priorities of socio-economic policy in Ukraine. The main shortcomings of the Ukrainian system of insurance against accidents are considered, and also ways of its improvement are offered, in particular by introduction of the international standards of management of system of insurance against accidents at work and occupational diseases.

Shapovalova, T., & Zaryshniuk, S. Organizational and legal bases of reforming the system of social insurance against accidents and occupational diseases in Ukraine. *Economic analysis*, 32 (1), 219-225.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2022.01.219>

Keywords: social insurance system; industrial accident; occupational disease.

Вступ

За роки незалежності України система соціального страхування пройшла певні етапи розвитку, що характеризуються значними здобутками, зокрема: створення організаційно-правової основи функціонування системи, законодавчої бази, інституцій тощо. Проте залишився ряд проблем, вирішення яких дасть змогу покращити систему, та вивести її на значно ефективніший рівень.

Відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», кожна застрахована особа має також право на відшкодування матеріальних втрат, заподіяних впливом небезпечного виробничого фактору, що спричинив шкоду здоров'ю, а також право на соціальні та медичні послуги. Реалізація перелічених прав громадянина – першочергове завдання Фонду соціального страхування України, який крім вищезазначеного виконує ряд інших функцій, такі як:

1. Забезпечує розробку та виконання превентивних заходів щодо страхових випадків;
2. Здійснює розпорядження наявними фінансовими ресурсами, а також розробляє шляхи їх залучення, аналізує та прогнозує надходження ресурсів віж сплат ЄСВ;
3. Бере участь в розслідуваннях страхових випадків на підприємствах;
4. Організовує або бере участь у проведенні досліджень щодо соціального страхування населення;
5. Виконує ряд інших функцій, передбачених у Розділі 2, Статті 9 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування»

Отже, варто розуміти що функція управління системою соціального страхування покладена на Фонд, відповідно дослідження проблем та недоліків системи загалом, варто розпочинати із функціональній недоліків даної установи.

Дослідження питання недоліків функціонування страхової системи України здійснювались багатьма вітчизняними науковцями. Систему соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань досліджували такі

науковці, як: І. Ткаченко, І. Шпарка, Г. Трунова, О. Сорока.

Проблематику вдосконалення та реформування системи соціального страхування від нещасних випадків та професійних захворювань, зокрема через діяльність Фонду соціального страхування вивчали: М. Бойченко, І. Нечаєва, А. Якимова, В. Горб, М. Шаварина.

Попри те, що науковий інтерес дослідників щодо питання реформування системи страхування від нещасних випадків та функціональних зобов'язань Фонду соціального страхування є досить широкий, дана проблематика залишається розкритою не до кінця, тому потребує глибшого дослідження.

Мета і завдання статті

Метою дослідження є виявлення проблематики функціонування системи страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань через функції Фонду соціального страхування, а також подальшої можливості її реформування.

Для того, аби досягнути поставленої мети необхідно визначити ряд завдань:

- визначити конкретний ряд проблем, які існують в межах функціонування описуваної системи;
- проаналізувати діяльність Фонду соціального страхування та можливі недоліки в ній;
- виявити шляхи ліквідації проблем, зокрема із можливим використанням досвіду управління системою соціального страхування світових держав.

Виклад основного матеріалу дослідження

Виходячи із функцій Фонду соціального страхування, які законодавчо задекларовані, можна виділити дві основні області управління системою соціального страхування при нещасних випадках на виробництві та професійних захворюваннях: попередження виникнення страхових випадків та згладжування їхніх наслідків.

Розглянемо попереджувальні шляхи Фонду, для запобігання виникненню страхових випадків:

- профілактичні перевірки підприємств;

- проведення семінарів, нарад, тренінгів та круглих столів стосовно обов'язковості безпеки праці на підприємствах та профілактики страхових випадків;
- публікації в ЗМІ щодо важливості дотримання безпечних умов праці тощо;

- провадження роботи страхових експертів, що контролюють охорону праці на підприємствах.

Для того, щоб визначити недоліки даних кроків, потрібно для початку розглянути їх у кількісному розрізі. Перенесемо вказані дані на рис. 1.

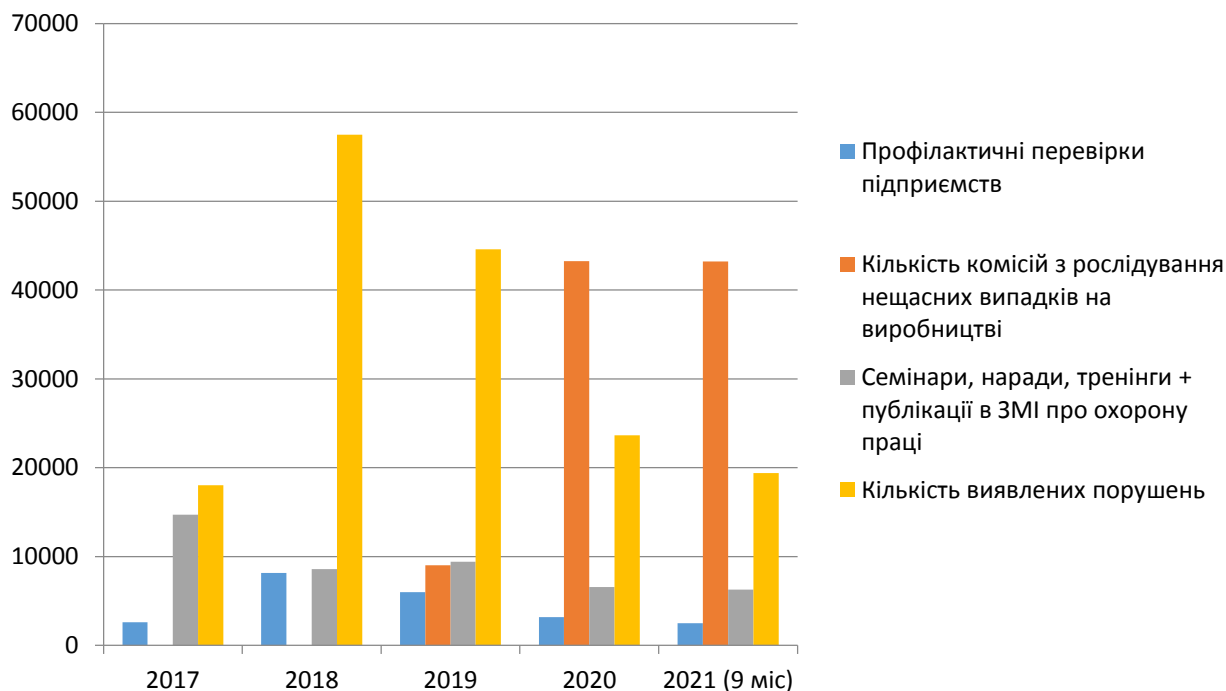

Рис. 1. Попереджувальні шляхи запобігання виникненню страхових випадків на виробництві

Як показує графік, найбільша кількість виявлених порушень законодавства про охорону праці спостерігається в 2018 році, саме в цьому році було проведено рекордну кількість профілактичних перевірок підприємств. Тому такий крок є обов'язковим у недопущенні виникненню страхових випадків. Також можна прослідкувати такий факт, що із зменшенням кількості інформаційної діяльності на предмет дотримання трудового законодавства – збільшується кількість його порушень.

Що стосується страхових виплат та медико-соціальних послуг, які надаються з метою згладити наслідки нещасних випадків на виробництві, вони класифікуються наступним чином:

- відшкодування втраченого заробітку;
- допомога у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю;
- страхова виплата потерпілому під час його професійної реабілітації;

- покриття витрат на медико-соціальну допомогу, враховуючи купівлю медичних препаратів, спеціальних засобів для пересування, додаткового харчування, побутове обслуговування, покриття фінансових витрат на реабілітаційні заходи у сфері охорони здоров'я, а також санаторно-курортного лікування;
- страхова виплата особам, які перебували на утриманні потерпілого, якщо нащасний випадок спричинив смерть застрахованої особи;
- компенсації на проїзд до місця реабілітації чи лікування, а також компенсація вартості проїзду та проживання для супроводжуючої особи;
- забезпечення автомобілем за наявності медичних показань для цього (Закон № 1105-XIV).

Як бачимо, законодавство України регламентує широкий спектр виплат та послуг, на які може розраховувати потерпілий від нещасного випадку чи професійного

захворювання. Для того, щоб зрозуміти ефективність даних виплат, варто розглянути їх розміри. Основні фактори, від яких залежить розмір допомоги, наприклад при тимчасовій втраті працездатності, – це страховий стаж а також середньоденний дохід застрахованої особи. Перші 5 днів непрацездатності оплачуються роботодавцем, подальший період оплачується коштами Фонду в залежності від страхового стажу:

- особам зі страховим стажем до 3-х років – 50% доходу;
- особам зі страховим стажем від 3 до 5 років – 60 % доходу;
- особам зі страховим стажем від 5 до 8 років – 70 % доходу;
- особам зі страховим стажем понад 8 років – 100% доходу (Закон № 1105-XIV).

Одразу можна підкреслити недолік – дана страхова виплата не повною мірою заміщує попередні доходи громадянина, що сприяє падінню рівня та якості життя громадянина та осіб, які знаходяться на його утриманні.

Суттєвою проблемою є те, що Фонд соціального страхування повинен забезпечувати фінансування заходів профілактики нещасних випадків, які декларуються національними та регіональними програмами гарантування безпеки виробничого середовища. Сам Фонд не бере участі у розробці вказаних програм, проте повинен виділяти на їх реалізацію ресурси згідно із визначеними обсягами, що є дуже проблематичним. (Якимова А., Горб В., 2017).

Статистичні дані вказують на те, що кожного року кількість заходів, які мають не допускати виникнення нещасних випадків, що реалізуються Фондом соціального страхування має динаміку до зменшення, відповідно на протигагу прогресує динаміка збільшення кількості каліцтва на виробництвах. Значною мірою це пов'язано із можливостями держави до фінансування таких кроків, адже політична та соціально-економічна ситуація в країні потребує значних фінансових вливань у інші сфери, такі як військово-оборонна, сфера охорони здоров'я тощо. Саме тому, необхідно фокус встановити на тих заходах, які потребуватимуть незначних економічних ресурсів, але будуть давати максимальний ефект.

Тому за результатами проведеного дослідження можемо розробити деякі рекомендації щодо державної політики запобіганню виникнення нещасних випадків на виробництві, для того щоб покращити її ефективність. Найперше, що пропонуємо – розробити та впровадити жорсткі важелі покарання для роботодавців, та посадових осіб, які винні у порушеннях законодавства України у галузі охорони праці. Найперше, підвищити фінансові санкції, які: по-перше, дадуть стимул роботодавцям перевести фокус на покращенні трудових умов, аніж сплаті штрафів за їх порушення; по-друге, будуть збільшувати бюджет Фонду для формування страхових компенсацій, а також інших необхідних дій, адже така кількість страхових виплат та послуг чинити значний тиск на бюджет Фонду, який потребує фінансових вливань. Варто також покращити механізми взаємодії виконавчих органів Фонду соціального страхування, страхових експертів та роботодавців у питаннях усунення порушень норм та нормативів у сфері трудової діяльності, а також встановлювати посилений контроль над підприємствами, які не реагують на подання спеціалістами Фонду вимог про усунення порушень.

Крім цього, вирішальним кроком, який допоможе ліквідувати не лише описану нами проблему, а також і ряд інших – боротьба з корумпованістю органів державної влади, яка ставить під загрозу добросовісне виконання посадових обов'язків державних службовців, а також дотримання роботодавцями усіх нормативів у сфері охорони праці та запобіганню поширенню нещасних випадків на виробництві.

Для ефективної роботи української системи страхування від нещасних випадків та професійних захворювань варто не лише ліквідувати наявні проблеми, але й запозичувати досвід міжнародних країн, у яких дана система працює з максимальною ефективністю.

На наш погляд, варто запозичувати деякі елементи страхової системи Іспанії, де страхування від нещасних випадків на виробництві – у руках приватних неприбуткових товариств, які здебільшого утворюються самими роботодавцями, та мають регіональний характер. (Соловійов О.,

2016) Такий підхід до організації страхової діяльності дозволить вирішити проблему значних адміністративних видатків на утримання Фонду, а також забезпечить безпосередню участь кожного роботодавця у системі, що дозволить певним чином децентралізувати систему управління превентивними кроками, а отже – зменшити кількість нещасних випадків та професійних захворювань.

На наш погляд, ефективною є страхова система Фінляндії, де відповідальність за завдану працівнику шкоду лежить повністю на роботодавцеві, а страховик не бере участі у реабілітації постраждалого. (Соловійов О., 2016) Такий підхід, на наш погляд, можна спробувати реалізувати в Україні, зменшивши відсоток обов'язкового внеску на загальнообов'язкове соціальне страхування. Тобто, у роботодавця та найманих працівників буде залишатись більше ресурсів, для того, щоб у тому числі і створювати безпечні умови праці. Фонд у такому випадку може прийняти роль наглядча, що дозволить скороти видатки

на його утримання, а також зменшити кількість корупційних проявів, що є не менш важливим.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Варто зрозуміти, що досить великим є навантаження на Фонд соціального страхування України, що у свою чергу може викликати недостатню ефективність його дій, тому варто розробляти нові підходи до управління описуваною системою, де активну участь будуть брати роботодавці, як головні суб'єкти реалізації економічної діяльності та надавачі робочих місць.

Є необхідність реформувати функції Фонду у сфері запобігання нещасним випадкам на виробництві та професійним захворюванням, для того аби підвищити ефективність страхової системи загалом.

Відкритим і недослідженим залишається питання пошуку нових шляхів і напрямів удосконалення системи соціального страхування від нещасних випадків та професійним захворювань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Горб В., Якимова А. Проблеми та шляхи вдосконалення діяльності Фондів соціального страхування в Україні. *Вісник Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна*, 2017. № 7. С. 1-11. URL: http://eadnurt.diit.edu.ua/bitstream/123456789/911/1/Ykimova_Gorb.pdf
2. Соловійов О. Світовий досвід соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання. *Європейський політичний та правовий дискурс*. 2016. № 3. С. 261-266. URL: http://dSPACE.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/12300/1/Soloviov_261-266.pdf
3. Україна. Закон «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування». № 1105-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14#Text>.
4. Фонд соціального страхування України. Звіт щодо профілактики виробничого травматизму та професійних захворювань за 9 місяців 2021 року. URL: <http://www.fssu.gov.ua/fse/control/main/uk/publish/article/978178>.
5. Фонд соціального страхування України. Звіт щодо профілактики виробничого травматизму та професійних захворювань за 2020 рік. URL: <http://www.fssu.gov.ua/fse/control/main/uk/publish/article/974800>.
6. Фонд соціального страхування України. Звіт щодо профілактики виробничого травматизму та професійних захворювань за 2018 рік. URL: <http://www.fssu.gov.ua/fse/control/main/uk/publish/article/963263>.
7. Фонд соціального страхування України. Звіт щодо профілактики виробничого травматизму та професійних захворювань за 2019 рік. URL: <http://www.fssu.gov.ua/fse/control/main/uk/publish/article/968023>.

REFERENCES

1. Horb, V. & Yakymova, A. (2017). Problemy ta shliakhy vdoskonalennia diialnosti Fondiv sotsialnoho strakhuvannia v Ukraini. Visnyk Dnipropetrovskoho natsionalnoho universytet zaliznychnoho transportu imeni akademika V. Lazariana, 7, 1-11. Retrieved from: http://eadnurt.diit.edu.ua/bitstream/123456789/911/1/Ykimova_Gorb.pdf [in Ukrainian].
2. Soloviov, O. (2016). Svitovyi dosvid sotsialnoho strakhuvannia vid neshchasnoho wypadku na vyrobnytstvi ta profesiinoho zakhvoriuvannia. Yevropeiskyi politychnyi ta pravovyi diskurs, 3, 261-266. Retrieved from: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/12300/1/Soloviov_261-266.pdf [in Ukrainian].
3. Ukraina. Zakon «Pro zahalnooboviazkove derzhavne sotsialne strakhuvannia». № 1105-XIV. (2021). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14#Text> [in Ukrainian].
4. Fond sotsialnoho strakhuvannia Ukrainy. (2021). Zvit shchodo profilaktyky vyrobnychoho travmatyzmu ta profesiinykh zakhvoriuvan za 9 misiatsiv 2021 roku. Retrieved from: <http://www.fssu.gov.ua/fse/control/main/uk/publish/article/978178>. [in Ukrainian].
5. Fond sotsialnoho strakhuvannia Ukrainy. (2020). Zvit shchodo profilaktyky vyrobnychoho travmatyzmu ta profesiinykh zakhvoriuvan za 2020 rik. Retrieved from: <http://www.fssu.gov.ua/fse/control/main/uk/publish/article/974800>. [in Ukrainian].
6. Fond sotsialnoho strakhuvannia Ukrainy. (2018). Zvit shchodo profilaktyky vyrobnychoho travmatyzmu ta profesiinykh zakhvoriuvan za 2018 rik. Retrieved from: <http://www.fssu.gov.ua/fse/control/main/uk/publish/article/963263>. [in Ukrainian].
7. Fond sotsialnoho strakhuvannia Ukrainy. (2019). Zvit shchodo profilaktyky vyrobnychoho travmatyzmu ta profesiinykh zakhvoriuvan za 2019 rik. Retrieved from: <http://www.fssu.gov.ua/fse/control/main/uk/publish/article/968023> [in Ukrainian].